

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการจัดการความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน กรณีศึกษาอำเภอ สันป่าตอง จังหวัด เชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยกำหนดสถานที่ที่ทำการวิจัยใน 5 ตำบล คือ ตำบลน้ำบ่อหลวง ตำบลบ้านแม่ ตำบลลู่หวา ตำบลมะขามหลวง และตำบลบ้านกลาง อำเภอ สันป่าตอง จังหวัด เชียงใหม่ ในการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาวิจัยใน 5 ตำบลนี้ ได้ข้อมูลที่เป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอสันป่าตอง โดยคัดเลือกตำบลที่มีประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรที่มีทั้งการเกษตรแบบสมัยใหม่ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้สารเคมีเกษตรในขบวนการผลิต ใช้พันธุ์พืชเศรษฐกิจจากต่างถิ่น และที่ทำการเกษตรแบบดั้งเดิมปลูกพืชผักพื้นบ้านใช้วิธีการปลูกแบบดั้งเดิมไม่ใช้สารเคมีเกษตรในขบวนการผลิต และเป็นตำบลที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าพื้นเมืองได้แก่ ไทยยอง ไทยเงิน ลัวะ และเม็ง ที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมในการบริโภคอาหารพื้นบ้านล้านนา ใช้พืชผักพื้นบ้านในการปรุงเป็นอาหารและยา

ในการดำเนินการวิจัย ได้วางแผนการดำเนินการวิจัยไว้เป็นขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร
2. การศึกษาและสำรวจข้อมูลภาคสนาม
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร

ในการจำแนกชนิดของพืชผักพื้นบ้านโดยจัดจำแนกตาม ชื่อไทย ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อตระกูล ตามหลักพฤกษศาสตร์ การจำแนกลักษณะเฉพาะของพืชผักพื้นบ้านแต่ละต้น จำแนกตามความหลากหลายทางชนิดและความหลากหลายทางพันธุกรรมของพืชผักพื้นบ้าน การจำแนกลักษณะสิ่งแวดล้อมของพืชผักพื้นบ้านที่สามารถเจริญเติบโตได้ดี จำแนกตามความหลากหลายทางนิเวศวิทยา การจำแนกคุณค่าทางอาหารจำแนกตามหลักโภชนาการ และการจำแนกสรรพคุณทางยาจำแนกตามหลักเภสัชกรรม

รูปแบบในการจัดปลูกพืชผักพื้นบ้านที่เป็นการเกษตรที่ยั่งยืน ได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เป็นหลักหรือแนวคิดการเกษตรที่ยั่งยืน ที่ใช้ระบบการปลูกพืชแบบวนเกษตร เกษตรผสมผสาน และเกษตรธรรมชาติ ไม่ใช้สารเคมีเกษตรในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถนอมและประหยัด รักษาความสมดุลของระบบนิเวศธรรมชาติ

การศึกษาและสำรวจข้อมูลภาคสนาม

การศึกษาและสำรวจข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษาวิจัย โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่มีประสบการณ์ในการปลูกพืชผักพื้นบ้าน มีประสบการณ์ในการใช้พืชผักพื้นบ้านปรุงเป็นอาหารและยา และมีประสบการณ์ในการบริโภคพืชผักพื้นบ้าน ซึ่งเรียกว่าผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

1. ข้อมูลการใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นอาหาร ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นแม่บ้านใน 5 ตำบล ตำบลละ 5 คน เป็นจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นแม่บ้าน 25 คน ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกจากแม่บ้านเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักพื้นบ้านที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป สามารถใช้พืชผักพื้นบ้านหลากหลายชนิดปรุงเป็นอาหารพื้นบ้านได้หลายอย่าง และปรุงแล้วมีรสชาติที่อร่อยตามสูตรหรือกรรมวิธีในการประกอบอาหารพื้นบ้านได้หลายอย่าง โดยการคัดเลือกจากที่ประชุมกลุ่มแม่บ้าน

2. ข้อมูลการใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นยา ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นหมอเมืองใน 5 ตำบล ตำบลละ 2 คน เป็นจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นหมอเมือง 10 คน ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกโดยคัดเลือกจากหมอเมืองที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป สามารถรู้สรรพคุณทางยาของพืชผักพื้นบ้านหลายชนิด และสามารถนำพืชผักพื้นบ้านหลายชนิดปรุงเป็นยาที่ยังคงใช้รักษาชาวบ้าน โดยการใช้ผู้ช่วยวิจัยที่เป็นคนในท้องถิ่นคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นหมอเมืองตามเกณฑ์ในแต่ละตำบล

3. ข้อมูลรูปแบบการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักพื้นบ้านใน 5 ตำบล ตำบลละ 5 คน เป็นจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเกษตรกร 25 คน ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกโดยคัดเลือกจากเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักพื้นบ้านหลายชนิด ใช้วิธีปลูกแบบดั้งเดิม ไม่ใช้สารเคมีเกษตรในขบวนการผลิตและมีอายุ 40 ปีขึ้นไป โดยการคัดเลือกจากที่ประชุมกลุ่มเกษตรกร

4. ข้อมูลผลการจัดการใช้ประโยชน์และการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นเกษตรกรใน 5 ตำบล จำนวน 15 คน ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์มากในด้านการปลูกพืชผัก โดยได้ทำการปลูกทั้งพืชผักเศรษฐกิจจากต่างถิ่นและปลูกพืชผักพื้นบ้านหลากหลายชนิด เป็นการปลูกเพื่อบริโภคเองในครัวเรือนและปลูกเพื่อจำหน่าย และมีประสบการณ์ในด้านการบริโภคพืชผักพื้นบ้านทั้ง

พืชเศรษฐกิจจากต่างถิ่น และการบริโภคพืชผักพื้นบ้านเป็นอาหารและยา มีอายุ 40 ปีขึ้นไป โดยการคัดเลือกจากที่ประชุมกลุ่มเกษตรกร

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักใน 4 กลุ่มของผู้ให้ข้อมูลหลัก จึงต้องใช้เครื่องมือที่เป็นแบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการจำนวน 3 ชุด และแบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่มจำนวน 1 ชุด ดังนี้

1. ข้อมูลการใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นอาหาร ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ โดยกำหนดโครงสร้างการสัมภาษณ์เป็นแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ตามรายละเอียดหัวข้อการใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นอาหารดังนี้ ชื่อชนิดของพืชผักพื้นบ้านที่ใช้เป็นอาหาร ส่วนที่เป็นอาหาร คุณค่าทางโภชนาการ และการปรุงพืชผักพื้นบ้านเป็นอาหาร

2. ข้อมูลการใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นยา ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ โดยกำหนดโครงสร้างการสัมภาษณ์เป็นแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ ตามรายละเอียดหัวข้อการใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นยาดังนี้ ชื่อชนิดของพืชผักพื้นบ้านที่ใช้เป็นยา ส่วนที่เป็นยา สรรพคุณทางยา และการปรุงพืชผักพื้นบ้านเป็นยา

3. ข้อมูลรูปแบบในการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ โดยกำหนดโครงสร้างการสัมภาษณ์เป็นแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ตามรายละเอียดหัวข้อรูปแบบการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้านดังนี้ รูปแบบในการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ลักษณะพื้นที่ที่ปลูก ชนิดของพืชที่ปลูก ลักษณะการจัดการปลูก รูปแบบการป้องกันกำจัดศัตรูพืชผักพื้นบ้าน ชนิดของสัตว์ที่กำจัดศัตรูพืช ชนิดของพืชที่มีสารและกลิ่นไล่หรือกำจัดศัตรูพืช ชนิดของเครื่องมือพื้นบ้านที่ใช้จับหรือกำจัดศัตรูพืช รูปแบบการปรับปรุงดิน ชนิดของปุ๋ยที่ใช้ วิธีการทำปุ๋ย วิธีการใช้ปุ๋ย และผลของการใช้ปุ๋ยในการปลูกพืชผักพื้นบ้าน

4. ข้อมูลผลการจัดการใช้ประโยชน์และการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่ม โดยกำหนดโครงสร้างการสนทนากลุ่มตามรายละเอียดหัวข้อผลการจัดการความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านดังนี้ ด้านเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักพื้นบ้านในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพของเกษตรกร รายได้และรายจ่ายในครอบครัวของเกษตรกรที่ปลูกพืชผักพื้นบ้าน ด้านผู้บริโภคพืชผักพื้นบ้านในเรื่องที่เกี่ยวกับสุขภาพของผู้บริโภคพืชผักพื้นบ้าน ทัศนคติความอรรถในการบริโภคพืชผักพื้นบ้าน ความเชื่อในการบริโภคพืชผักพื้นบ้าน ด้าน

สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ปลูกพืชผักพื้นบ้านในเรื่องที่เกี่ยวกับระบบนิเวศในพื้นที่ปลูกพืชผักพื้นบ้าน สภาพดิน สภาพน้ำ สภาพสัตว์ในธรรมชาติ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักใน 4 กลุ่มของผู้ให้ข้อมูลหลักตามเนื้อหาข้อมูลในแต่ละเรื่อง โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นอาหาร ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นแม่บ้านเกษตรกร ที่คัดเลือกได้ตามเกณฑ์จากที่ประชุมกลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้าน แล้วทำการนัดหมายวันเวลาในการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล โดยผู้ศึกษาวิจัยทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ใช้วิธีการพูดคุยและถามนำถึงชนิดของพืชผักพื้นบ้านที่ใช้เป็นอาหาร ใช้ผู้ช่วยวิจัยในการจดบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์เมื่อได้ข้อมูลคำตอบจากแม่บ้านเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชื่อชนิดของพืชผักพื้นบ้าน ส่วนที่เป็นอาหาร คุณค่าทางโภชนาการ และวิธีการปรุงเป็นอาหารของพืชผักพื้นบ้าน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแม่บ้านเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลจนครบจำนวน 25 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้พืชผักพื้นบ้านเป็นยา ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นหมอเมืองที่คัดเลือกได้ตามเกณฑ์ในหมู่บ้าน โดยผู้ศึกษาวิจัยทำการสัมภาษณ์ด้วยตัวเองเป็นรายบุคคล ใช้ผู้ช่วยวิจัยในการจดบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์เมื่อได้ข้อมูลคำตอบจากหมอเมืองเกี่ยวกับชื่อชนิดของพืชผักพื้นบ้านที่ใช้เป็นยา ส่วนที่เป็นยา สรรพคุณทางยา และการปรุงพืชผักพื้นบ้านเป็นยา ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากหมอเมืองจนครบ 10 คน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลรูปแบบการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักพื้นบ้านที่คัดเลือกได้ตามเกณฑ์จากที่ประชุมกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้าน โดยได้รับการช่วยเหลือในการจัดประชุมจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรกร สำนักงานเกษตรอำเภอสันป่าตอง และทำการนัดหมายวันเวลาในการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล โดยผู้ศึกษาวิจัยทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ใช้ผู้ช่วยวิจัยในการจดบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์เมื่อได้ข้อมูลคำตอบจากเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักพื้นบ้านเกี่ยวกับรูปแบบในการจัดปลูกพืชผักพื้นบ้าน รูปแบบในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชผักพื้นบ้าน และรูปแบบการปรับปรุงบำรุงดิน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลหลักจนครบจำนวน 25 คน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลผลการจัดการใช้ประโยชน์และการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเกษตรกรผู้มีประสบการณ์ทั้งการปลูกพืชผักพื้นบ้านและการบริโภคพืชผักพื้นบ้าน โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 5 คน ทำการ

สนทนากลุ่มที่ละกลุ่มจนครบ 3 กลุ่ม ในการสนทนากลุ่มผู้ศึกษาวิจัยเป็นผู้ถามนำในหัวข้อประเด็น ผลการจัดการใช้ประโยชน์ของพืชผักพื้นบ้านที่มีผลต่อผู้บริโภค และการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ที่มีผลต่อเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักพื้นบ้าน และทางด้านผลต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ปลูกพืชผักพื้นบ้าน ใช้ผู้ช่วยวิจัยในการจดบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่มลงในแบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาการจัดการความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน ได้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกได้ดังต่อไปนี้

1. ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านที่ใช้เป็นอาหารและยา ทำการวิเคราะห์ข้อมูลความหลากหลายทางชนิดของพืชผักพื้นบ้านตามชื่อวิทยาศาสตร์ที่เป็นชื่อสกุล (Genus) และชื่อชนิด (Species) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลความหลากหลายทางพันธุกรรมตามลักษณะความแตกต่างของลำต้น ทำการวิเคราะห์ข้อมูลความหลากหลายทางนิเวศวิทยาตามลักษณะสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมในการเจริญเติบโตของพืชผักพื้นบ้านแต่ละชนิด ทำการจัดกลุ่มการใช้ส่วนของพืชผักพื้นบ้านปรุงเป็นอาหารและยา ตามส่วนของพืชดังนี้ ใช้ส่วนของใบและยอดอ่อน ใช้ส่วนของดอก ใช้ส่วนของผลและเมล็ด ใช้ส่วนของลำต้นเปลือกลำต้นและเนื้อไม้ ใช้ส่วนของรากหัวและเหง้าใต้ดินของพืชผักพื้นบ้านปรุงเป็นอาหารและยา ทำการจัดกลุ่มตามรสชาติของพืชผักพื้นบ้านที่มีสรรพคุณทางยา ตามความเชื่อของชาวบ้านเป็นกลุ่มตามรสชาติดังนี้ รสฝาด รสขม รสหวาน รสมัน รสเปรี้ยว รสเผ็ดร้อน รสจืด ทำการจัดกลุ่มการใช้พืชผักพื้นบ้านปรุงเป็นอาหารตามวิธีการปรุงดังนี้ การใช้เป็นผักจิ้มกินสดหรือผักกัปลาบ การผัด การทอด การนึ่งหรือต้ม การแกง การส้าผัก ทำการจัดกลุ่มพืชผักพื้นบ้านที่ปรุงเป็นยาตามวิธีการปรุงดังนี้ การใช้กินสด การต้ม การขง การคองเห่า และการทำยาชูกกลอน โดยใช้ข้อมูลจากแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์การใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นอาหารทั้ง 25 ชุด และจากแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์การใช้ความหลากหลายของพืชผักพื้นบ้านเป็นยาทั้ง 10 ชุด

2. รูปแบบที่ชาวบ้านใช้ในการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ของข้อมูลและหาอัตราส่วนร้อยละ เปรียบเทียบลักษณะของรูปแบบแต่ละรูปแบบในการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน จากข้อมูลรูปแบบการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน รูปแบบการป้องกันกำจัดศัตรูพืชผักพื้นบ้าน และรูปแบบการปรับปรุงบำรุงดิน โดยใช้ข้อมูลจากแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์รูปแบบการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้านทั้ง 25 ชุด

3. ผลการจัดการใช้ประโยชน์และการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบความเชื่อในสรรพคุณของพืชผักพื้นบ้าน ในการบำรุงร่างกายหรือการรักษาอาการ

เจ็บป่วยของชาวบ้านกับคุณค่าทางอาหารตามหลักโภชนาการ และสรรพคุณทางยาตามหลักเภสัชกรรม และเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียในการจัดการปลูกพืชผักพื้นบ้านหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน และใช้วิธีการพื้นบ้านในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และวัสดุในท้องถิ่นในการปรับปรุงบำรุงดิน กับการจัดการปลูกพืชเศรษฐกิจจากต่างถิ่นที่ใช้วิธีการปลูกโดยการปลูกพืชชนิดเดียว ใช้สารเคมีเกษตรในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช และการปรับปรุงบำรุงดินที่มีผลต่อเกษตรกรผู้ปลูก และผลต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ปลูกพืช

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University